

OPIS BOVŠKEGA GOVORA

Bovški govor spada v obsoško narečje, tj. najsevernejše narečje primorske narečne skupine. Na severu meji na koroško ziljsko narečje in na koroško-gorenjski kranjskogorski govor; na zahodu ga Kaninsko pogorje loči od rezijanskega narečja, na jugozahodu se stika s terskim in nadiškim narečjem, na jugovzhodu pa z rovtarskim tolminskim narečjem.⁵ Z izjemo kobariškega govora, ki se neposredno stika z bovškim zaradi odprtosti soške doline, ga od drugih okoliških govorov zemljepisno ločujejo visoke gore. Vendar pa ne smemo zanemariti cestnih trgovskih povezav v preteklosti, ki so potekale čez prelaz Vršič v Kranjsko Goro, čez Predel v Ziljsko in Kanalsko dolino ter čez Učjo v Rezijo ter Tersko dolino in Benečijo. Na govor je nedvomno vplivala tudi cerkvenoupravna in političnoupravna ureditev v preteklosti. Tolminsko, z njim pa tudi Bovško, je bilo del oglejskega patriarhata in pod oblastjo goriških grofov (do 16. stoletja, v cerkvenem pogledu do 18. stoletja), nato pa v habsburški monarhiji oz. avstro-ogrski državi do leta 1918. Po prvi svetovni vojni je to ozemlje prišlo pod Italijo, leta 1947 pa je bilo priključeno Jugoslaviji. Od leta 1991 pripada Republiki Sloveniji (Miklavčič Brezigar 1996: 9–12).

Bovški govor v širšem pomenu se govori od vasi Srpenica po dolini reke Soče navzgor do Vršiča ter po dolini reke Koritnice do Predela. V ožjem pomenu k bovškemu govoru prištevamo Bovec in okoliške vasi v Bovški kotlini (Plužna, Čezsoča, Kal-Koritnica). Govor Loga pod Mangartom je glasoslovno zelo podoben bovškemu, govor v zgornjem toku Soče (Soča, Lepena, Trenta) pa se od bovškega govora razlikuje predvsem po tem, da nima tako opaznega ukanja. V obeh dolinah pa najdemo nekaj razlik tudi v besedju. Govora Žage in Srpenice se po slušnem vtisu precej razlikujeta od bovškega, opazne razlike pa so tudi v besedju (znamenita *čūompa* se od Žage navzdol preimenuje v *kręmpjer*).

Oris bovškega govora je večinoma povzet po diplomski nalogi *Bovški govor, fonetični zapis besedil* (Ivančič Kutin 1998), kjer se splošni pojmi in ugotovitve za širše dialektološko območje naslanjajo na razprave Tineta Logarja (Logar 1978: 19–31; 1993; 1996) in Jakoba Riglerja (Rigler 1986).

GLASOSLOVJE

Samoglasniki

Pri bovškem govoru izhajamo iz osnovnega obsoško-idrijskega samoglasniškega sistema, katerega *sistem dolgih samoglasnikov* ima sedem fonemov: pet monoftongov in dva diftonga.

⁵ Gl. *Karta slovenskih narečij*, priloga k: Tine Logar, *Slovenska narečja*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1993.

i: *u:*
 iɛ *uo*
 e: *o:*
 a:

Sistem dolgih samoglasnikov bovškega govora ima deset fonemov: šest monoftongov in štiri diftonge. Od osnovnega obsoško-idrijskega sistema je torej bogatejši za dolgi polglasnik in par diftongov (*ie* in *uo*).

i: *u:*
 iɛ (*uo*)⁶
 (*ie*)⁷ *uo*
 e: *ə:* *o:*
 a:

Osnovni obsoško-idrijski *sistem kratkih naglašenih samoglasnikov*:

i *u*
 e *ə* *o*
 a

Sistem kratkih naglašenih samoglasnikov bovškega govora se razlikuje od osnovnega obsoško-idrijskega sistema po majhni pogostnosti kratkih naglašenih *i* in *a*. Kratki naglašeni *i* je namreč oslabil v polglasnik, kratki naglašeni *a* pa je prešel v kratki *e*. Bovški govor ima poleg nizkega, temnega polglasnika *ə*, ki se navadno pojavlja pred fonemom *r*, tudi polglasnik *ɛ*, ki je svetlejši, torej sprednji.

(*i*) *u*
 e *ɛ/ə* *o*
 (*a*)

Sistem nenaglašenih samoglasnikov je po sestavi enak sistemu kratkih naglašenih samoglasnikov iz osnovnega obsoško-idrijskega sistema, dodan pa je še sprednji polglasnik *ɛ*, ki ima zelo veliko pogostnost.

i *u*
 e *ɛ/ə* *o*
 a

Izvor dolgih samoglasnikov

- i:* ← iz stalno dolgega *i*: – *zì:ŕ*, *pí:šɛm*, *lì:st*
- ← iz staroakutiranega *i* v nezadnjem besednem zlogu – *lí:pa*, *rí:ba*, *ží:la*
- ← redko iz *ě*(·) – *člí:n*, *dí:kla*

⁶ Diftonga sta v oklepaju zaradi majhne pogostnosti.

⁷ Diftonga sta v oklepaju zaradi majhne pogostnosti.

Opis bovškega govora

- u:* ← iz stalno dolgega *u*: – *lù:č, lú:pəm*
← iz staroakutiranega *u* v nezadnjem besednem zlogu – *krú:xa*
← iz dolgega cirkumflektiranega *o*: v izglasju – *męsù:, sęnù:, lępù:*
← iz zlogotvornega *l(:)* – *pú:xęn* (poln), *ù:k* (volk), *je mù:zu*
← redko iz staroakutiranega *o* v nezadnjem besednem zlogu – *tú:ča*
- ię* ← iz stalno dolgega *ę*: – *mlięko, zbięzda, lięs*
← iz staroakutiranega *ę* v nezadnjem besednem zlogu – *brięza, cięsta, strięxa*
← iz stalno dolgega *ę*: – *pięt, piętęk*
← iz staroakutiranega *ę* v nezadnjem besednem zlogu – *diętęlja*
← iz dolgega cirkumflektiranega *e*: – *lięv, mięv, pupięu*
← iz novoakutiranega *e* v nezadnjem besednem zlogu – *pięrje, kmięta, nięsu*
← iz *i*: v položaju pred *r* – *pięrx, mięr*
- ie* ← redko iz *ę*: – *ęrięmo*
- uo* ← iz stalno dolgega *o*: – *klùop, drùoh, krùoh*
← iz staroakutiranega *o* v nezadnjem besednem zlogu – *ęuóba*
← iz neizglasnega dolgega cirkumflektiranega *o*: – *nùojč, bùoh, rùoh*
← iz novoakutiranega *o* v nezadnjem zlogu – *škuóda, pruoósem, nuóósem*
- uo* ← redko iz *o*: – *zlùodi*
- e:* ← neregularno iz *ę*: po sovpadu z refleksom *e* – *žré:lo, ęré:me*
← iz *ę(:)*, *e(:)*, *ę(:)* pred *j* različnega izvora – *sbę:јča, pè:јč, ré:јčę*
← iz sekundarno naglašenege *e* – *žé:na, té:ta, né:sęm*
← iz novoakutiranega in sekundarno naglašenege *o* v položaju za *v* različnega izvora – *wé:sęm, wé:da*
← iz *o(:)* za protetičnim *v* v prevzetih besedah – *wé:fęr*
- o:* ← iz sekundarno naglašenege *o* – *kó:za, nó:ęa, ęró:za*
- a:* ← iz stalno dolgega *a*: – *dà:n, mà:x*
← iz novoakutiranega *a* v nezadnjem besednem zlogu – *má:ša, pá:sje*
← iz stalno dolgega *a*: – *ęrà: v, prà:x, mlà:j*
← iz staroakutiranega *a* v nezadnjem besednem zlogu – *krá:wa, má:tę, brá:ta*
- a:* ← iz zlogotvornega *r* skupaj z *r* (*a*: + *r*) – *smà:rt*
← iz *e*:, *ę*: za *j* – *jà:zęro, jà:stę*
← iz sekundarno naglašenege *o* za *v*- v besedi *wá:ca* (ovca) (po metatezi)

Izvor kratkih naglašanih samoglasnikov

- u* ← včasih iz naglašenege *u* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *huc*
← včasih iz *u*, naglašenege po umiku s kratkega zadnjega zloga – *kaupc*
← iz *-il, -ęl, -ul* – *je u'bu, je šu, zu* (sezul)
- e* ← iz naglašenege *ę* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *ęet*
← iz novoakutiranega *e* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *k'met*
← iz naglašenege *a* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *b'ret, h'es*
- o* ← iz naglašenege *o* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *mu'yoč*
← iz novoakutiranega *o* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *po v, š'kof*
← iz naglašenege *u* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *k'rox, ęox* (jug)
- ę* ← iz naglašenege *a* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *pęs, węs, tęšč*
← iz naglašenege *i* v zadnjem ali edinem besednem zlogu – *męš, hęt*

Izvor nenaglašanih samoglasnikov

- i* ← iz izglasnega *i* – *xuódi, mó:ži*
 ← iz *-aj* – *čá:ki, diēli*
- u* ← iz prednaglasnega *u* – *lupí:na, pljuwá:tę, čudà:k* (vendar *stędè:nc*)
 ← iz prednaglasnega *o* – *kuliéno, puliéno, lupá:ta*, tudi *pupięu* in *pupię*
 ← iz ponaglasnega *o* – *já:γuda*
 ← iz prednaglasnega *o* – *zubi:ję*
 ← iz pred- in ponaglasnega *ov* – *bú:ku, smrięku, fušięn*
- e* ← iz izglasnega *e* – *pùolje, mùorje*
 ← iz izglasnega *e* – *té:le, žré:be*
- o* ← iz izglasnega *o* – *kuliéno, puliéno*
 ← iz izglasnega *o* – *puđ mi:zo*
 ← iz izglasnega *u* v daj. ed. m. in s. sp. – *brá:to, sí:no, mięsto*
- a* ← iz izglasnega *a* – *xrù:ška, γlá:wa*
- ę* ← iz pred- in ponaglasnega *ę* – *lęnó:ba, črępi:nja, só:sęđ, bí:dęę*
 ← iz nenaglašane *ę* – *pá:męđ*
 ← iz pred- in ponaglasnega *u* – *stędè:nc, triębęx*
 ← iz pred- in ponaglasnega *e* – *zęlé:no, bęsięda*
 ← iz pred- in ponaglasnega *i* – *šęrò:k, cbęli:tę, xuóđem, ló:nčęč, pęr mi:zę, męžá:tę*
 ← iz ponaglasnega *a* – *dięlęę*
- ə* ← iz ponaglasnega *ə* pred *r* – *sté:bęr, čé:bęr*

Onemitve samoglasnikov

V bovščini onemevata predvsem *i* in *a*.

- i* → ∅ – pred- in ponaglasno – *xí:šca* (hišica), *usmí:ltę se* (usmiliti se), *kli:čta* (kličita); *mięę* (imeti), *zyliędęę* (izgledati), *skurí:ščęę* (izkoriščati), *là:jpc* (telovnik)
- a* → ∅ – pred- in ponaglasno – *tkù:* (tako), *smù:* (samo), *stù:* (zato), *je muórló* (je moralo)
- u* → ∅ – prednaglasno – *ší:tę* (sušiti), *je stí:la* (je pustila)

Naglas

V bovškem govoru so naglašeni samoglasniki lahko dolgi ali kratki, nenaglašeni pa so vedno kratki. Dolgi samoglasniki so naglašeni tonemsko, torej so lahko akutirani ali cirkumfektirani. Akut se v nezadnjem besednem zlogu pogosto uresničuje tako, da je jakostni višek na naglašenem samoglasniku, tonični pa na zadnjem samoglasniku v besedi; podobno je v ziljskem narečju. Kratki naglašeni samoglasniki imajo lahko le jakostni naglas. V sobesedilu lahko pod vplivom stavčne fonetike pride do nevtralizacije oz. spremembe tonema:

akut → cirkumfleks

ščí:ce im. mn. (deklice)

ščí:ce, pò:jte sem!

sęm puslú:šu

a bùoš puslù:šu, al ne!?

Opis bovškega govora

Soglasniki

Soglasniški sistem bovškega govora

Zvočniki				Nezvočniki			
w [ɥ]			m	p	b	f	ɸ
	l	r	n	t	d	θ	
j	l'		n'	c		s	z
				č		š	ž
				k		x	ɣ
							[h]

Bovški govor je bil v preteklosti po naravnih prometnih poteh navezan na zahodu na rezijan-skega, na severu pa na ziljskega. Ta lega razloži mnogo potez našega govora. Soglasniški sistem je kombiniran iz osnovnega obsoškega in ziljskega sistema soglasnikov.

Izvor zvočnikov

Nastali so iz ustreznih izhodiščnih slovenskih glasov, poleg tega pa še:

l' ← iz *l* v izglasju – *žarbi:l'*, *žá:kęl'*

l ← iz *l'* skupaj z *j* pred samoglasnikom (*l + j*) – *sté:lja*, *kljù:č*

n' ← iz *n* v izglasju – *s'kędęn'*, *kó:n'*

n ← iz *n* skupaj z *j* pred samoglasnikom (*n + j*) – *ká:nja*, *lú:knja*

j ← iz *č* skupaj z *č* (*j + č*) za naglašenim e-jevskim samoglasnikom – *sšé:jča*, *pè:jč*, *ré:jčę*

← iz *l* skupaj z *l* pred samoglasnikom (*l + j*) – *sté:lja*

← iz *n* skupaj z *n* pred samoglasnikom (*n + j*) – *pú:nja*

ŋ ← iz sekundarnega *n* pred *k* in *ɣ* – *šté:jŋę*, *ŋęŋk*

w ← kot proteza – *wè:xcęt*, *wé:lje*, *wé:fār*

ɥ ← iz *l* ne pred samoglasnikom in pred pavzo – *je biɥ*, *'douka*

v ← iz *b* po hiperkorekciji – *Vé:rta*, *Vó:ris*

Izvor nezvočnikov

Nastali so iz ustreznih izhodiščnih slovenskih glasov, poleg tega pa še:

p ← iz *b* v izglasju in pred nezvenečimi samoglasniki – *xri:p*

ɸ ← pogosto iz *v* pred sprednjimi samoglasniki – *ɸę:dętę*, *ɸé:za*, *sšé:jča*

f ← redko iz *p* v skupini *pk* – *tiefka*

d ← po pristopu v skupini *zr* – *zdrięla*

θ/t ← iz *d* v izglasju (*θ* govori starejša generacija) – *čarθ/tar*

zg ← iz *v* v skupini *zv* – *zyuni:;*, *zyuni:tę*

č ← iz *č* skupaj z *j* (*j + č*) – *tré:jčę*

š ← iz *s* po prekozložni asimilaciji – *š Čęššuóče*, *šú:ša*

k ← iz *t* v skupini *tl* in v izglasju – *pu klięęę*, *spjęk*

ɣ ← iz *g* – *nó:ɣa*, *ɣios*

h ← iz *ɣ* (< *g*) v izglasju – *bùoh*, *brięh*

OBLIKOSLOVJE IN BESEDOTVORJE

- Bovški govor ohranja vse tri spole, pri rabi srednjega je dosleden (*ɛn mù:š je biy; ʰa žé:na je bí:la; ʰo já:pko je blu*).
- Ohranjena so vsa tri števila, vendar je raba dvojskih oblik, zlasti pri samostalnikih ženskega spola, če ne gre za besedne zveze s števnikom *dve* ali *obe*, nedosledna. Deležnik na *-l* ne pozna posebne ženske dvojske oblike, nadomešča jo množinska (ob dvojski obliki pomožnega glagola). Prav tako bovški govor ne pozna dvojske naslonske oblike zaimka *on* za rod. in tož. (*ju*), na tem mestu stoji množinska oblika *jɛx*, pri obeh sklonih je ustrezna nenaslonska oblika *nì:jɛ*:
 - sedanjik: *dwà: mužà: yriɛsta; dviɛ žè:nɛ yriɛsta; dviɛ tɛliɛtɛ yriɛsta;*
 - preteklik: *dwà: mužà: sta šlà:; dviɛ žè:nɛ sta šʎe; dviɛ tɛliɛt sta šʎɛ;*
 - *dwà: mužà: sta bla, sɛm jɛx vi:du, zʎej nì:jɛ (jɛx) ni ʰɛɕ.*
- Bovški govor ne pozna vprašalnega zaimka *kdo*. Namesto njega se uporablja vprašalni zaimek *kateri* (*kɛr je pà:ršu?*). Zaimek *kdo* (*kɛduo*) pa je običajen v govoru Žage in Srpence (*kɛduo je pà:ršu?*).
- Iz stranskosklonske osnove nedoločnega kazalnega zaimka *uniɛ* so tvorjene tudi druge besedne vrste (*sɛm uniɛyɛ, je uniɛyɛstɛn ...*).
- Za govor so značilne dolge oblike nedoločnika (*diɛlɛtɛ, žɛliɛtɛ, nusi:tɛ, pí:tɛ, triɛstɛ*).
- Nekateri predlogi so okrepljeni s prislovi, ki imajo usmerjevalno funkcijo (*yriɛm tu* (= tja v) *xí:šo; biɛž yor nɛ xri:p; sɛm šù: dò:uka (dou) u Tmì:n; je pà:ršu sɛm nùotɛr skùos sɛpùotje*). Njihova raba je odvisna od vsakokratnega govorničevega položaja v prostoru:
 - v Bovcu: *yriɛm yó:re u Triɛnto; yriɛm ta u Čɛsuóɕo; yriɛm ʰdou nɛ Žá:yo;*
 - na Žagi: *yriɛm yó:re u Bà:c.*

Pomen prislovne sestavine pa se lahko popolnoma izgubi (*stó:jɛm tu siɛncɛ; kej kù:xɛš tu lùoncɛ?*)

- Nekateri vršilci dejanja ali nosilci lastnosti s slabšalno konotacijo imajo pripono *-lɛ*, kar v knjižnem jeziku ustreza priponi *-elj* (*kí:ɲklɛ, bú:tlɛ, mú:tlɛ, tú:šlɛ, mɛžù:rkɛ, čí:ɲklɛ*).
- Pogoste so manjšalnice s pripono *-ɛɕ* in *-čɛɕ* (*štú:nfɛɕ, pú:žɛɕ, stó:lɛɕ, lò:nɛɕ*).
- Oblikoslovni naglas ima nekaj posebnosti, npr. posplošitev korenskega naglasa pri glagolih

Opis bovškega govora

s sedanjikom na *-i:m* (*γó:ri, smá:rdjo, má:žwa*). Tudi pri nekaterih povratnoosebni glagolih je v velelniku ednine prišlo do izenačitve z osnovo množinskih velelniških oblik (*ubleći: se, ubàrni: se, pywàri:te se*).

- Oblika za predpreteklik (tvorni preteklik pomožnega glagola *biti* + deležnik *-l*) se v narečju uporablja za tvorbo pogojnika:
 - *səm biu pá:ršu, čę sęm biu mò:γu* (bi prišel, če bi mogel);
 - *saj sęm bí:la rá:da šlà:, pa ní:męm à:uta* (saj bi rada šla, pa nimam avta);
 - *čę sęm biu viędu, n_blu š'lo u'se nęrùobe* (če bi vedel, ne bi šlo vse narobe).
- *Šie/šiędę* je besednovrstno lahko
 - prislov: *je pá:ršu, šię se je usiędu 'dou, šię je zęčięu ję:stę, šię_k je pijà:du, se je ulięyu pa má:lo 'dou;*
 - veznik: *je pyrliędu, šię_k se ni ví:du 'wən, je pa utięku / je blu pù:xno ęldi:, je bí:la: Pè:pa, šię nję xči:, šię susięda an nję mùoš;*
 - členek: A: »*Buo u'se umà:zęno.*« B: »*Šiędę.*« (Kaj potem!? / Ja, in?)

O BOVŠKEM BESEDJU IN GOVORU DANES

Besedje bovškega govora je po izvoru v glavnem podedovano, slovensko oz. slovansko, med izposojenkami pa kljub bližini romanskega in furlanskega jezikovnega prostora prednjačijo nemške, kar lahko razložimo s političnoupavno zgodovino. O njegovem bogastvu in razgibanosti pa najbolj zgovorno pričajo številne (ekspresivne) sopomenke ali pomenski odtenki posameznih besed.

Tudi bovški govor in njegovo besedje sta izpostavljena vplivom, ki jih prinašajo stiki z drugimi narečji ter vsemi družbenimi in funkcijskimi zvrstmi slovenskega jezika (televizija, radio, branje, šola, internet, migracije, druženje ...). Na glasoslovni ravnini se to kaže npr. kot izginjanje glasov *b* in *v*, na skladenjski kot opuščanje posebne oblike pogojnika pri mlajših govorcih. Zaradi spremenjenega načina življenja, ki je posledica gospodarskega in tehnološkega razvoja, so nekatere besede izgubile poimenovano predmetnost (npr. orodje in opravila v poljedelstvu, živinoreji in številnih drugih gospodarskih in družbenih dejavnostih, ki jih danes ni več). Narečje pa vseskozi sprejema novosti – novo besedje se večinoma prilagaja glasoslovnim pravilom bovškega govora. Tovrstno spreminjanje je navadno opazovano z vidika t. i. »narečja starejše generacije«, seveda pa je tudi najstarejša generacija vedno nova in nova. In ne le narečje, celo normirani in zapisani jezik se skozi čas spreminja, saj je jezik živa tvorba, ki je dovzetna za spremembe (Smole 2004: 322). Upati je torej, da kljub spremembam bovščina ostaja in ji, vsaj kratkoročno gledano, še ne grozi propad.